

Koningin Juliana tijdens de kabinetsformatie van 1963

‘Zijn er nog geen jonge staatssecretarissen?’

Alexander van Kessel

Inleiding

Tijdens de kabinetsformatie bezoeken de voorzitters van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde fracties soms meerdere malen het paleis om het staatshoofd te adviseren over de vorming van een nieuw kabinet. Hoewel sinds 1971 de adviezen van de fractievoorzitters publiek gemaakt worden, behoort de inhoud van de gesprekken met het staatshoofd nog steeds tot ‘het geheim van het paleis.’ In het archief van de PVDA-Tweede Kamerfractie op het IISG bevindt zich niettemin het – nagenoeg woordelijk, zo wordt althans door de opmaak van het stuk gesuggereerd – verslag van het gesprek dat Anne Vondeling op 27 juni 1963 op paleis Soestdijk met koningin Juliana voerde over de voortgang van de formatie.²

Op dat moment was de formatiepoging van de KVP'er W.L.P.M. de Kort op een mislukking uitgelopen. Bij de verkiezingen van 15 mei was de KVP-fractie met vijftig zetels de grootste geworden. De Kort, voorzitter van de KVP-fractie, had voortgeborduurd op het informatiewerk van C.P.M. Romme. De vroegere KVP-leider had als informateur met zijn ‘bouwstenen’ voor een regeerprogram vooral geïnventariseerd, maar daarmee nog geen richting gegeven aan de partijpolitieke samenstelling van het te vormen kabinet. Zelfs een vijfpartijencoalitie (KVP-PVDA-VVD-ARP-CHU) behoorde nog tot de mogelijkheden.

Formateur De Kort diende de knoop door te hakken – en wel in de richting van een kabinet met de VVD, aangezien dat de voorkeur had van een meerderheid van de KVP-fractie. De PVDA had zich echter in de programmatische onderhandelingen constructief opgesteld, terwijl VVD-leider E.H. Toxopeus juist had geweigerd mee te werken aan de ‘afvalrace’. Toch koos De Kort uiteindelijk op 24 juni voor voortzetting van de samenwerking met de VVD. Om programmatische redenen, voegde De Kort er verklarend aan toe. Het werd nauwelijks geloofd. ‘Dikkertje, dikkertje, ik sta paf’, reageerde Vondeling met een regel uit een liedje van Annie M.G. Schmidt weinig complimenteus in de richting van de formateur. Volgens de PVDA-fractievoorzitter had hij helemaal geen breekpunt gemaakt van de kwestie van de medefinanciering van de AOW/AWW-uitkeringen uit de algemene middelen, zoals De Kort wilde doen geloven.

Toen vervolgens de VVD heropening van de inhoudelijke onderhandelingen eiste omdat het voorliggende program mede tot stand was gebracht in bespreking met de PVDA, gaf De Kort op 26 juni zijn opdracht terug aan de koningin, die de volgende dag een nieuwe consultatieronde hield.³ De vraag aan de fractievoorzitters was daarbij: hoe nu verder? Tijdens het gesprek tussen koningin en de PVDA-leider ontspoon zich blijkens het verslag van Vondeling een levendige dialoog.

*Vergadering van de fractieleiders met informateur Romme. V.l.n.r. H. van Eijsden (ARP), E.H. Toxopeus (vvd), H.K.J. Beernink (CHU), W.L.P.M. de Kort (KVP), C.P.M. Romme en A. Vondeling (PvdA), 4 juni 1963
[Foto: Haags Gemeentearchief – Stokvis]*

Verslag van het gesprek tussen H[are] M[ajesteit] en V[ondeling] op 27 Juni 1963 om 13,30 uur.

- V. (na koetjes en kalfjes) Het lijkt mij voor de hand te liggen aan te knopen bij het punt waar de zaak is vastgelopen. Er was eigenlijk vrijwel volledige overeenstemming over het programma.
- H.M. Nou, de algemene middelen!
- V. Zal ik U mijn lezing geven?
- H.M. Ja.
- V. Heb toen gewezen op de twee stukken (brief van heden van de Koningin aan mij en mijn reactie) en het hele verhaal gedaan. Met name het punt van de algemene middelen uiteengezet.
- H.M. Was die 400 miljoen in Uw brief aan R[omme] op jaarbasis?
- V. Er is niet gezegd op welk moment dit zou ingaan. Later zou het natuurlijk wel op jaarbasis zijn, maar stellig niet voor al deze 4 jaar. Het is niet zo ver gekomen, dat wij dit precies uitgemaakt hebben.
- V. Heb toen mijn visie gegeven op het gehele verloop van de formatieperiode De Kort. Heb mijn indruk vermeld, dat De Kort mijn suggestie ten aanzien van de algemene middelen wel verdienstelijk vond.
- H.M. Maar dat punt van de AKW⁴ had toch een lage prioriteit?

- V. Dat is nu juist het punt, dat wij niet wisten of en zo ja in welke mate er in deze kabinetsperiode een begin mee zou worden gemaakt. Heb er toen op gewezen dat ook in de KVP-fractie verschillende uitleg wordt gegeven. Heb gesteld, dat dit punt verduidelijkt moest worden, en dat er geen andere punten waren overgebleven.
Wees er op dat overigens naar mijn indruk de drie christelijke partijen het nogal eens waren, de moeilijkheden lagen echter speciaal bij de VVD. Ik heb hierbij nadrukkelijk vermeld, dat de Kort dit nog zo juist op zijn persconferentie duidelijk in het licht had gesteld.
- V. Ik heb uiteengezet, dat er m.i. nu twee methoden mogelijk waren:
1°. uitgaan van het program en dan vaststellen wie er op [deze] basis mee willen.
2°. uitgaan van een bepaalde partijencombinatie en dan zien tot welk program die kunnen komen.
Heb gezegd, dat mij de eerste methode [als] de meest logische voorkwam, niet alleen voor de PVDA maar in het algemeen.
Daarom ben ik ook volledig accoord gegaan met de wijze van benadering door informateur Romme en formateur de Kort. Het lijkt mij het meest vruchtbare, misschien ook het vlugst daaraan weer aan te knopen. Dat zou m.i. kunnen door de opdracht als volgt ongeveer te formuleren: "Gestreefd wordt naar een kabinet, dat zich verzekerd weet van een ruime steun in de Kamer."
In dit kader lijkt het mij het meest voor de hand te liggen iemand uit te zoeken uit de kring van de KVP, dat is de grootste politieke groep en eigenlijk is zij ook niet de oorzaak van de breuk?
- H.M. Nou?
- V. Ja, precies weet ik het natuurlijk ook niet. De Kort heeft echter verschillende malen gezegd dat het program voor hem de hoofdzaak was, en in de persconferentie is gebleken, dat de moeilijkheden over het program met de VVD voor hem de doorslag hebben gegeven, bij zijn beslissing U te verzoeken van de opdracht te worden ontheven. De KVP is wel wat mee verantwoordelijk, maar m.i. toch niet getekend door de gang van zaken. Men zou iemand moeten zoeken, die er goed op staat bij de KVP, die zijn zaken goed kent, die voldoende objectiviteit bezit en die persoonlijk niet belanghebbend is. Dus: Romme, eventueel ook Beel,⁵ maar mijn indruk is dat de laatste op iets grotere afstand staat van de KVP. Bovendien zou de laatste bij de prot.chr. partijen waarschijnlijk meer verzet oproepen, daar men hem zal zien als de exponent van de samenwerking met de PVDA.
- H.M. Denkt U niet, dat deze suggestie het bezwaar oproept, dat de KVP dan het gevoel weer krijgt: de jongeren kunnen het weer niet, de oudjes moeten het weer opknappen!
Ik heb toch al wat critiek op mijn eerste beslissing gekregen, dat ik niet voldoende vertrouwen in de nieuwkomers zou hebben.
- V. Old soldiers never die.
- H.M. They just fade away.
- V. Ik geef U dit toe, maar zou zich dat bezwaar ook niet voordoen als men weer een ander uit de kring van de KVP zou noemen?
- H.M. Zou het niet iemand uit een van de andere confessionele fracties kunnen zijn?
- V. Dat ligt m.i. niet voor de hand, het zijn maar kleine groepen, zij zijn toch ook niet strakker geweest in de afgelopen onderhandelingen dan de KVP.
- H.M. Dacht dat de AR toch weinig bezwaren had gemaakt.

(kennelijk bedoeld: uitgaande van het program, vermoedelijk ook suggestie in de richting: AR niet zo tegen samenwerking met PVDA.)

- V. De naam is wel genoemd van Zijlstra,⁶ ook voor MP.
Dit zou toch moeilijk zijn voor de KVP. Het is meer de methode de Kort geweest, dan het feit, dat de Kort lid van de KVP-fractie was, wat hem heeft doen mislukken.
- H.M. Bovendien heeft de ARP ook verloren.⁷
- V. Dat is toch niet zo doorslaggevend, al ligt het daarom toch ook weer niet zo voor de hand. Met de CH ligt het net zo.
- H.M. Maar die hebben een beetje gewonnen.⁸
- V. Niet zo veel, het is ook een kleine groep. Bovendien zie ik niet direct een figuur in die kring.
- H.M. En De Quay?⁹
- V. Er zijn verschillende redenen waarom ik niet aan hem denk. In de eerste plaats wil hij niet.
- H.M. Ik bedoel als formateur.
- V. Hij komt naar mijn mening pas in aanmerking als U zoudt uitgaan van een voortzetting der huidige combinatie.
Als U zoudt uitgaan van het program [...] dan zou U dit m.i. niet moeten doen. De Quay wordt gezien als de exponent van het zittende kabinet. Hij zou meer moeite hebben zich los te maken van de huidige constellatie dan anderen.
In het land zou men ook een aanwijzing van De Quay gemakkelijk uitleggen als een keus voor voortzetting van de huidige regeringscombinatie.
Bovendien is De Quay ook niet zo ervaren daar in.
- H.M. Maar de Kort, die U mij hebt geadviseerd, was dat ook niet!
- H.M. De Quay heeft ook helemaal geen bezwaar tegen samenwerking met de PVDA.
- V. Verbazen doet mij dat niet, maar ik geloof toch niet dat hij de man is, die U moet nemen, wanneer U zoudt uitgaan van mijn eerste betoog. Ik zie ook zo direct geen andere namen uit de KVP. De naam Kolfshoten¹⁰ is weleens gevallen. Ik zie hem toch eerder als iemand, die in een later stadium eventueel naar voren zou kunnen komen als een compromis-figuur, wanneer de moeilijkheden b.v. nog lang zouden duren. Er zou ook te denken zijn aan iemand als Veldkamp,¹¹ ik verwacht echter niet dat de bezwaren in de KVP-fractie nog groter zullen zijn dan tegen Romme. In zijn fractie wordt zijn bekwaamheid en ijver algemeen genoemd en geprezen maar men ziet hem (Veldkamp) nog niet direct als iemand, die de fractie representeert.
- H.M. Wie dan verder in het zittende kabinet?
- V. Luns¹² niet.
- H.M. Nee, die is te weinig op de hoogte van de binnenlandse politiek. Marijnen?¹³
- V. Nee, dan denk ik eerder aan Klompé,¹⁴ maar ik heb het gevoel, dat het met haar ten opzichte van de fractie precies zo ligt als met Veldkamp. Er is immers altijd nog spanning tussen de mensen in het kabinet en de fractie.
- H.M. Ja, dat merk ik ook weleens.
Dan Cals,¹⁵ als die fysiek kon, maar dat kan natuurlijk niet.
- V. Als die beschikbaar was, dan waren alle moeilijkheden opgeruimd. Ik geloof echter dat Cals zelfs voor een korte periode van formeren om fysieke redenen niet in aanmerking komt. Ik ben goed met hem bevriend.
- H.M. Zelfs al was U niet goed met hem bevriend, dan zoudt U het hem nu niet mogen aandoen.

- V. Ik heb weleens de naam van Aalberse¹⁶ gehoord, dit lijkt me een wijs man, kent echter de politieke kaart niet zo goed.
- H.M. Zijn er nog geen jonge frisse staatssecretarissen?
- V. Ik zie ze niet.
- V. Als ik alles overweeg, blijf ik bij de twee namen, die ik bij voorkeur heb genoemd (R[omme] en B[eel]).
In de 3e en 4e plaats zou men ook kunnen denken aan Veldkamp en Klompé.
-

Toen is er gesproken over de 'ruime meerderheid':

- H.M. U denkt eventueel ook aan de mogelijkheid van een combinatie van drie?
- V. Ja, Beernink¹⁷ heeft zich nogal uitgesproken voor een voorkeur voor de vvd. Bovendien voelt hij niet zo veel voor binding.
- H.M. Ik dacht dat dat meer het geval was bij Tilanus.¹⁸
- V. Ja, maar Beernink heeft zich ook wel uitgelaten, dat hij niet te veel binding wil.
- H.M. U acht het dus niet helemaal uitgesloten een combinatie KVP-ARP-PVDA.
- V. Het lijkt mij niet uitsluitend theorie.
- H.M. Ik neem aan, dat U aan de combinatie van uitsluitend KVP-PVDA niet direct denkt.
- V. Nee, dat lijkt mij op het ogenblik uitsluitend theorie.
-

Weer over de formateur:

- V. Als U aan de hand van de adviezen zoudt moeten uitgaan van een voortzetting van de huidige samenwerking, dan lijkt me dat De Quay het meest voor de hand zou liggen, of een van de andere zittende ministers.
- V. Ik heb nog een paar exemplaren bij mij van de laatste briefwisseling tussen De Kort en mij.
- H.M. Ben daarin geïnteresseerd (aan Roëll¹⁹ gegeven).
Ik zou graag schriftelijk bevestiging van Uw advies hebben.
- V. Mag ik volstaan met daarin slechts de eerste twee namen te vermelden?
- H.M. Ja. Ik weet niet hoe de adviezen zullen zijn. Ik moet natuurlijk proberen zo objectief mogelijk te handelen.
-

Wat dat vijf-partijen kabinet betreft:

- H.M. Elke keer is er toch weer een andere situatie. Zo'n vijf-partijen kabinet had ik toch wel een interessant experiment gevonden.
- V. Ja, toch waren de omstandigheden nu niet zo, dat het nodig zou zijn. De ontwikkeling (EEG) zou er over een aantal jaren wel toe kunnen leiden.
-

Ergens in het gesprek:

- V. Als men de huidige samenwerking zou willen voortzetten, zouden wij dat op zichzelf volkomen kunnen billijken.

Dat is ook niet het punt, waartegen wij bezwaar hebben gemaakt, maar dat men is uitgegaan van een ander startpunt...

H.M. Ja, dat hoeft U mij nu niet te zeggen!

Tot slot

In 1867 stelde de Britse politiek commentator Walter Bagehot dat de constitutionele monarch in de omgang met zijn ministers beschikte over drie rechten: 'the right to be consulted, the right to encourage, the right to warn'.²⁰ In haar gesprek met Vondeling hield koningin Juliana zich grotendeels aan deze beperking. Niettemin vallen haar pleidooien op voor de demissionaire bewindslieden De Quay, Marijnen of Zijlstra als formateur – dat waren de namen die in eerdere gesprekken met Beel en De Quay zelf aan de orde waren geweest. Vondeling, onwetend van deze eerdere besprekingen ten paleize, wilde er echter niets van weten. Na het echeq van De Kort lag een nieuwe (in)formateur uit de KVP-Kamerfractie niet voor de hand, aldus Vondeling in de schriftelijke bevestiging van zijn advies. Een opdracht aan De Quay zou de formatie een al te duidelijke centrumrechtse draai geven. Vondeling noemde daarom de oude KVP-getrouwen Romme en Beel.²¹

Nadat alle fractievoorzitters hun advies hadden uitgebracht, stelde de koningin op 28 juni Beel aan als informateur. Deze koerste vervolgens aan op een programmatisch akkoord tussen KVP, ARP, CHU en VVD. De onderhandelingen werden afgerond in een marathonsessie bij Beel thuis in Wassenaar. Eerst De Quay en ten slotte aspirant-premier Marijnen rondden de formatie vervolgens af. Op 24 juli werden de nieuwe bewindslieden beëdigd en kon het kabinet van start gaan – zonder de PVDa.

Noten

- 1 Het baarde dan ook opzien toen informateur Ruud Lubbers tijdens de kabinetsformatie in 2010 vrijuit de mening weergaf van koningin Beatrix tijdens zijn persconferentie van 22 juli.
- 2 Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Archief PVDa-Iuweede Kamerfractie, inv.nr. 1381.
- 3 Alexander van Kessel, 'Confessioneel-liberale samenwerking geprolongeerd. Verkiezingen, formatie en samenstelling van het kabinet-Marijnen' in: Peter van der Heiden en Alexander van Kessel (red.), *Rondom de Nacht van Schmelzer. De kabinetten-Marijnen, -Cals en -Zijlstra (1963-1967)* (Amsterdam 2010) p. 32-33.
- 4 Algemene Kinderbijslagwet.
- 5 L.J.M. Beel, vice-president van de Raad van State en minister van Staat, eerder premier (1946-1948 en 1958-1959) en minister van Binnenlandse Zaken (1945-1947 en 1951-1956). Had als belangrijkste vertrouwensman van de koningin invloed op veel formaties.
- 6 J. Zijlstra was op dat moment demissionair minister van Financiën. Bij de Kamerverkiezingen stond hij niet op de ARP-lijst.
- 7 De ARP behaalde bij de Kamerverkiezingen van mei 1963 dertien zetels, één minder dan in 1959.
- 8 De CHU behaalde bij de Kamerverkiezingen eveneens dertien zetels, een winst van één in vergelijking met 1959.

- 9 J.E. de Quay, demissionair premier, had voor de verkiezingen zijn afscheid van de politiek aangekondigd. Vanwege zijn grote populariteit bleef hij voor de KVP desondanks een interessante kandidaat voor het premierschap.
- 10 H.A.M.T. Kolfshoten was van 1945 tot 1946 minister van Justitie en sinds 1957 burgemeester van 's-Gravenhage.
- 11 G.M.J. Veldkamp was demissionair minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Een krachtadig minister op de linkervleugel van de partij, begiftigd met een moeilijk karakter.
- 12 J.M.A.H. Luns, demissionair minister van Buitenlandse Zaken.
- 13 V.G.M. Marijnen, demissionair minister van Landbouw en Visserij.
- 14 M.A.M. Klompé, demissionair minister van Maatschappelijk Werk. In 1956 was zij de eerste vrouwelijke minister van Nederland.
- 15 J.M.L.Th. Cals, demissionair minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Gold als een van de 'kroonprinsen' binnen de KVP.
- 16 P.J.M. Aalberse, voorzitter van de KVP. Sinds de verkiezingen van mei 1963 ook Tweede Kamerlid.
- 17 H.K.J. Beernink, voorzitter van de CHU-Tweede Kamerfractie.
- 18 H.W. Tilanus, voormalig leider van de CHU; keerde na de verkiezingen van 1963 niet terug.
- 19 W.F. Roëll, directeur van het Kabinet der Koningin.
- 20 Walter Bagehot, *The English constitution*, ingeleid door Richard Crossman (Londen 1993) p. 113.
- 21 Voor het advies van Vondeling zie: Nationaal Archief, Archief A. Vondeling, inv.nr. 70.